

protestantse kerk
amsterdam

De Protestantse Kerk Amsterdam,
een kerk met lef en liefde voor de stad

Beleidskader 2018-2022

Inhoud

*‘Laat in uw hart de vrede van Christus heersen, want daartoe bent u geroepen
als de leden van één lichaam. Wees ook dankbaar’.*

(Kolossenzen 3: 15)

Voorwoord	3
Beleidskader in het kort	5
Hoofdstuk 1 Hoe verandert onze kerk?	9
<i>Al bijna 450 jaar is de Protestantse Kerk onderdeel van Amsterdam. In haar blijvende aanwezigheid staat de kerk voor continuïteit. Maar er is ook altijd sprake van verandering en beweging. Dit hoofdstuk beschrijft die verandering.</i>	
Hoofdstuk 2 Wat zijn de trends?	11
<i>Dit hoofdstuk bevat zeven trends in de stad Amsterdam. Ze houden ons een spiegel voor: hoe gaan wij zelf, vanuit ons geloof, met deze trends om? En hoe kunnen we als kerk nog beter inspelen op deze trends?</i>	
Hoofdstuk 3 Wat is er afgelopen vijf jaar bereikt?	19
<i>In dit hoofdstuk kijken we terug op het Beleidskader 2011-2017: wat zijn de opbrengsten, wat hebben we laten liggen? En waar heeft het traject Koers ons tot nu toe gebracht</i>	
Hoofdstuk 4 Speerpunten voor 2018-2022	21
<i>Komende vijf jaar gaat de Protestantse Kerk Amsterdam inzetten op elf speerpunten, zoals geestelijk leiderschap, de verduurzaming van kerkvernieuwing en de aansluiting bij nieuwe generaties. Dit hoofdstuk beschrijft deze speerpunten.</i>	
Hoofdstuk 5 Hoe gaan we om met mensen en middelen?	28
<i>Dit hoofdstuk bevat een kader voor het financieel beheer voor 2018-2022. Het beschrijft de gevolgen voor de wijkgemeenten, het personeelsbeleid, de overhead en de kerkvernieuwing.</i>	
Hoofdstuk 6 Tijdpad en toetsing	32
<i>Aan het begin van het kerkelijk seizoen bespreekt de Algemene Kerkenraad het jaarplan en stelt zij werkgroepen in om thema's verder uit te werken.</i>	
Hoofdstuk 7 Een visioen... ..	34
<i>Aan het eind van het beleidskader werpen we een blik in de toekomst.</i>	

Voorwoord

Dit beleidskader beschrijft de beweging die de Protestantse Kerk Amsterdam maakt. Een beweging die al tien jaar in gang is en die we komende vijf jaar verder willen stimuleren.

Dit beleidskader wordt gedragen door het Bijbelse beeld van het lichaam waarvan Christus het hoofd is. Ieder lid is van belang voor het geheel. Het is ook een organisch beeld, waaraan een levenscyclus van geboorte, groei, bloei en afsterven eigen is. Het beleidskader daagt uit de Protestantse Kerk Amsterdam als een lichaam te zien, een geheel, waarin de leden hun plek vinden. 'Laat in uw hart de vrede van Christus heersen', zo klinkt de oproep van de schrijver van de brief aan de Kolossenzen. 'En wees dankbaar.'

Hoe ziet de toekomst van onze kerk eruit? De kerk zal niet langer alleen bestaan uit wijkkerken, hoe belangrijk die ook zijn voor gemeenteleden en voor de buurt. Er zullen vernieuwingsplekken ontstaan, pioniersplekken, geloofsgemeenschappen rond een bepaalde doelgroep, bijeenkomend in kerkgebouwen, maar ook in cafés, boekhandels, huiskamers. Minder vast, misschien tijdelijk van aard, maar van betekenis voor wie hier en nu een pleisterplaats voor de ziel zoekt.

Om lichtvoetig te kunnen gaan, moet de kerk loslaten wat te zwaar is geworden en wat niet langer vreugde schenkt. Dat doet pijn. Daarom vraagt de beweging die dit beleidskader voorstaat moedig en krachtig leiderschap van predikanten en bestuurders, die bereid zijn heldere keuzes te maken, ook als die pijn doen. Het vraagt om geestelijk leiderschap in de gehele breedte van de organisatie, dat rust op geloof en op een heldere (theologische) visie op de toekomst van de kerk in Amsterdam.

Zo willen we gekend zijn, als een lichaam dat zich lichtvoetig beweegt richting de toekomst. Dankbaar om wat ons gegeven is en wat we te geven hebben: een kerk met lef en liefde voor de stad.

Julia van Rijn,
Scriba Protestantse Kerk Amsterdam

Beleidskader in het kort

Welke koers gaan we de komende vijf jaar varen als Protestantse Kerk Amsterdam? Daarover gaat dit beleidskader. We sluiten aan bij het Beleidskader 2011-2017 en bij Koers, het verandertraject waarin de kerken en pioniersplekken toewerken naar een toekomstbestendige kerk.

Beleidskader in het kort

Onze basis

Gods liefde gestalte geven in de stad Amsterdam – dat is en blijft onze missie. In de drukte van de stad en het alledaagse bestaan willen de wijkerken en pioniersplekken oases van inspiratie, rust, religie en zingeving bieden. Het evangelie van Christus is de grond onder onze voeten.

Waar staan we?

Afgelopen jaren is de Protestantse Kerk Amsterdam zich meer bewust geworden van wat de stad en buurt van haar vragen. De ambitie om met spraakmakende activiteiten zichtbaar te zijn in de stad is niet geheel waargemaakt. Regionale samenwerking is op gang gekomen maar kan worden uitgebreid. Verder kunnen we stellen dat het bestuursmodel met kerngroepen aan verbetering toe is.

Zeven trends

De speerpunten in dit beleidskader zijn gebaseerd op zeven trends:

- **Trend 1:** Er is een toenemende tweedeling in de stad gaande: hier willen we ons als kerk niet bij neerleggen.
- **Trend 2:** Mensen zoeken naar persoonlijke identiteit. Dit is een thema waar we als kerk goed mee uit de voeten kunnen.
- **Trend 3:** We gaan naar een netwerksamenleving: onze christelijke gemeenschap is hier een voorbeeld van.
- **Trend 4:** Diversiteit wordt steeds belangrijker: we willen een thuis zijn voor iedereen.
- **Trend 5:** Mensen zoeken vrijheid in verbondenheid: dit wordt een kernthema waar we al veel ervaring mee hebben.
- **Trend 6:** Naar een groene kerk: goed rentmeesterschap gaat over onze kerk maar ook over onze aarde.
- **Trend 7:** Stad van woord en beeld. Als kerk willen we vaker gesprekspartner worden in het stedelijke publieke debat.

Wat zijn de speerpunten en beleidsvoornemens?

Speerpunt 1: Geestelijk leiderschap met lef

Het predikantenteam van de Protestantse Kerk Amsterdam weet zich als eerste verantwoordelijk voor het voeden van de geestelijke ontwikkeling van onze kerk. Geestelijk leiderschap wordt ook gevraagd van ambtsdragers en vrijwilligers die dit in zich hebben.

Speerpunt 2: Beleid gericht op nieuwe generaties

Per regio maakt ten minste één wijkgemeente of pioniersplek het aansluiten bij nieuwe generaties tot kernthema. In het vormings- en toerustingsaanbod wordt hierbij aangesloten.

Speerpunt 3: Gezamenlijk ouderenbeleid

De wijkerken in de regio ontwikkelen een gezamenlijk ouderenbeleid. Samen met de diaconale opbouwwerkers kijken we hoe we als kerk kunnen inspelen op thema's die ouderen bezighouden en op de beeldvorming rond ouderdom.

Speerpunt 4: Professionele teams

Op termijn wordt het idee losgelaten dat iedere wijkkerk een eigen predikant heeft. We investeren in de vorming van multidisciplinaire professionele teamvorming van predikanten, pioniers, andere professionals en deskundige vrijwilligers.

Speerpunt 5: Samenwerking en solidariteit

In de komende beleidsperiode geven we verder vorm aan het model van regionale samenwerking. Er blijft ook ruimte voor andere modellen, zoals samenwerking op inhoud met wijkerken in andere stadsdelen.

Beleidskader in het kort

Speerpunt 6: Verduurzamen van kerkvernieuwing

We zorgen voor continuïteit van het goede in de wijkgemeenten en verwelkomen groei en vernieuwing in de wijken. Daarnaast blijven we inzetten op nieuwe pioniersplekken en verduurzaming van kerkvernieuwing.

Speerpunt 7: Investeren in professionals en vrijwilligers

Er komt een training- en cursusaanbod voor kerkelijke professionals en vrijwilligers, met doelstelling en evaluatie.

Speerpunt 8: Bestemming kerkgebouwen

We ontwikkelen criteria voor het herbestemmen en afstoten van kerkgebouwen. De voorkeur gaat daarbij altijd uit naar een (gedeeltelijke) herbestemming.

Speerpunt 9: Aanpassing bestuursstructuur

De stedelijke bestuursstructuur wordt aangepast, zodat zij beter aansluit bij de veranderende organisatie. Er komt in de algemene kerkenraad meer ruimte voor verdieping en inhoudelijke discussie over het beleid van de Protestantse Kerk Amsterdam. Vaste en ad-hoc werkgroepen vervangen het kerngroepenmodel.

Speerpunt 10: PR en communicatie

Professionals en vrijwilligers in de wijken en regio's krijgen steun van de afdeling communicatie. Er wordt deelgenomen aan stedelijke debatten waarin de stem van de Protestantse Kerk Amsterdam van waarde is.

Speerpunt 11: Kerkelijk bureau is dienstverlenend

Het kerkelijk bureau zet de dienstverlening aan de wijkkerken en pioniersplekken voort en beweegt mee met nieuwe ontwikkelingen binnen de organisatie. Er wordt kritisch gekeken naar kosten en efficiency.

Financieel kader

De Protestantse Kerk Amsterdam beschikt over eigen vermogen. Maar de middelen zijn niet onbeperkt. Komende jaren zal het aantal betalende leden afnemen en daarmee ook de inkomsten als we geen actie ondernemen. Daarom handhaven we het streven naar een sluitende begroting voor de wijkgemeenten en voor stedelijk. Maar we bespreken ook de mogelijkheden voor een andere rol van het vermogen.

HOOFDSTUK 1

Hoe verandert onze kerk?

Al bijna 450 jaar is de Protestantse Kerk onderdeel van Amsterdam. In haar blijvende aanwezigheid staat de kerk voor continuïteit. Op veel plaatsen komen gemeenteleden op de zondagmorgen samen om te zingen, te bidden, om te luisteren naar Gods woord, om brood en wijn te delen. Samen vieren vormt de gemeente en inspireert haar om in beweging te blijven. Want altijd was en is er ook sprake van verandering en beweging. Dit hoofdstuk beschrijft die verandering

De grootste verandering van de afgelopen jaren is de fusie van de Hervormde Gemeente en de Gereformeerde Kerk (en op landelijk niveau ook de Evangelisch Lutherse Kerk) in mei 2005. Het betekende een bewuste keuze voor groeiende samenwerking. Toen de fusie een feit was,

kreeg de stedelijke kerkvernieuwing vleugels. Er ontstond elan, zin in het vernieuwen van wijkgemeenten en pionieren buiten de wijkgemeenten. Er waren vrolijke bijeenkomsten op bijvoorbeeld Hervormingsdag waar goede voorbeelden werden gedeeld.

Hoofdstuk 1: Hoe verandert onze kerk?

Beleidsdag 2017

Op ongedachte plaatsen in de stad wordt nu het evangelie gedeeld en worden mensen met elkaar verbonden. Ook de beleidsdag in juni 2017, waar de regio's elkaar hun plannen presenteerden in het kader van Koers, had dat elan. Het was inspirerend met zoveel mensen, vrijwilligers en professionals, bij elkaar te zijn en toekomstplannen te delen.

Leerpunten

In de afgelopen tien jaar heeft de Protestantse Kerk Amsterdam veel geleerd op het gebied van kerkvernieuwing. Veel positieve ervaringen, maar ook dat het proces een lange adem vergt. Van predikanten en vrijwilligers wordt veel gevraagd. Pioniersplekken leiden niet meteen tot vitalisering van wijkgemeenten en bloeiende, (financieel) duurzame nieuwe gemeenschappen. Het is een natuurlijk proces: de start is vol elan, de realiteit is weerbarstig. Wellicht speelt ook het gebrek aan urgentie om onszelf voor het voetlicht te brengen mee dat de midden-orthodoxie kenmerkt. Veel oprecht geloof, maar geen zendingsdrang of de missionaire motivatie om 'zielen te winnen'. En wellicht willen we te veel doen en houden we te weinig rekening met het feit dat ook in Amsterdam de kerk kleiner wordt.

Kerk 2025

De Protestantse Kerk Amsterdam maakt deel uit van de Protestantse Kerk Nederland. De Protestantse Kerk Nederland kwam in 2015 met de nota 'Waar een Woord is, is een weg. Kerk 2025'. Deze nota geeft een eerlijke beschrijving van de kerk: er is sprake van vergrijzing en krimp. We stralen uit een 'besturenkerk' te zijn, een log instituut.

De nota bepleit een gang terug naar de kern, lichtvoetig, beweeglijk. De nadruk ligt op het belang van een goede analyse van de context, de omgeving waarin je kerk bent. Daarnaast kijkt de nota naar de plaats van de kerk in de cultuur en signaleert een aantal trends.

Moed en vertrouwen

Die trends bepalen de agenda van de Protestantse Kerk Nederland voor de komende jaren. In de nota staat: 'Vaak genoeg wordt de vraag gesteld naar de toekomst van de kerk. Gezien de actualiteit is het begrijpelijk dat er vaak een zorgelijke toon in deze vraag zit. Het is niet fair over deze zorg heen te walsen. Het is wel zaak om moed en vertrouwen te putten. Dat kan in de wetenschap dat er een levend Woord is, Christus de Heer. Waar dit Woord is, is een weg om te gaan.'

Onze missie

De missie voor de kerk van Amsterdam sluit aan bij die landelijke koers. De Protestantse Kerk Amsterdam wil de zorgen die in de kerk leven, serieus nemen én met vertrouwen verder gaan: kleiner, lichter, maar vanuit de marge van betekenis voor de stad waarin we kerk zijn. Dit beleidskader zet eenzelfde beweging in als op het landelijk niveau. Het denkt vanuit de stad en haar buurten en vanuit de Amsterdamse cultuur. In het volgende hoofdstuk worden zeven trends beschreven die ons in de komende jaren kunnen helpen om onze agenda te bepalen.

HOOFDSTUK 2

Wat zijn de trends?

Dit hoofdstuk bevat zeven trends die het meest lijken te raken aan de urgentie van de kerk in Amsterdam, al zullen er op wijk- en buurniveau nog andere trends spelen die om aandacht vragen. De trends houden ons een spiegel voor: ook wij, gelovige Amsterdammers, zijn onderdeel van de trends. Hoe verhouden wij ons als gemeente tot deze trends? Vanuit het besef dat de kerk niet langer antwoorden geeft, zoeken we het geloofsgesprek en een relevante reactie op de trends.

Hoofdstuk 2: Wat zijn de trends?

Trend 1: Er is een tweedeling in de stad

Volgens het Sociaal Cultureel Planbureau (SCP) is de versnippering van de samenleving één van de grootste bedreigingen van Nederland. In Amsterdam is de kloof tussen arm en rijk, laag- en hoogopgeleid, wit en zwart, jong en oud, mensen met hun wortels hier en migranten en vluchtelingen, et cetera in toenemende mate zichtbaar en voelbaar. Jonge gezinnen verlaten de stad vanwege de al maar stijgende woningprijzen. Het is een tweedeling waar de grotendeels witte protestantse kerken ook niet aan ontkomen.

Wat zegt het evangelie?

Vanuit het evangelie kan en wil de kerk zich niet neerleggen bij de tweedeling in de stad en in haar midden. In navolging van de profeten zal zij haar stem blijven verheffen tegen armoede, onrecht en uitbuiting, tegen gebrek aan goede en betaalbare woningen en tegen alle andere mechanismen die de tweedeling in de stad vergroten. Het zou een valkuil zijn als de kerk vanuit dit evangelie slechts kritisch kijkt naar geld en goed. Eveneens is alleen diaconale dienstbaarheid tonen een zwakgebod. De kerk is er ook voor – en kan leren van – mensen die het goed gaat. De stad biedt immers bij uitstek een kans voor mensen om zich te ontwikkelen en sociaal, maatschappelijk en economisch te groeien.

Ambitie 2018-2022

Als kerken werken we aan een stad waarin iedereen zich thuis voelt. We willen in de eerste plaats zelf proberen een plek voor iedereen te zijn, met een breed en gevarieerd aanbod. Daarnaast zoeken we naar wegen om mee te denken over de tweedeling in de stad. Op allerlei niveaus

mengen we ons in het debat en de opinievorming over de gedroomde stad van de toekomst. Waar we kansen zien, nemen we zelf het initiatief, in co-creatie met andere partijen zoals de diaconie. De stadspredikant heeft hier een rol in, maar ook wijkpredikanten, pioniers en betrokken vrijwilligers mengen zich in deze gesprekken.

De kerken zien om naar hen die tussen wal en schip dreigen te vallen en werken aan plekken waar de tweedeling wordt overstegen. De diaconie - op stedelijk en lokaal niveau - weet zich verantwoordelijk om op steeds weer nieuwe manieren de tweedeling te bestrijden, bijvoorbeeld met programma's en projecten voor ongedocumenteerden en vluchtelingen. Kerk en diaconie ontwikkelen de komende jaren in diverse stadsdelen diaconale centra. Ze stimuleren en bevorderen de ontwikkeling van nieuwe divers samengestelde leefgemeenschappen. Jonge generaties, onder wie studenten en starters op de arbeidsmarkt, hebben hierbij speciale aandacht. Kerk en diaconie werken waar dat kan samen met andere kerken/geloofsgemeenschappen en (maatschappelijke) instanties om versnippering en tweedeling te bestrijden.

Trend 2: Mensen zoeken naar persoonlijke identiteit

Veel mensen in onze stad zijn op zoek naar hun identiteit. Persoonlijke identiteit is, zeker in de stad, vrijwel nooit meer een gegeven, maar iets dat verworven moet worden. De stad biedt voor die ontplooiing veel (inspirerende) kansen en mogelijkheden. Tegelijkertijd kan het verwerven van eigen identiteit en het ontplooiën van jezelf een uitputtende en soms zelfs verslavende bezigheid zijn: een eeuwige belofte die zich nooit laat vinden.

Hoofdstuk 2: Wat zijn de trends?

Wat zegt het evangelie?

Volgens het evangelie wordt onze diepste identiteit ons gegeven. In de oerverhalen van Genesis lezen we dat we als mens geschapen zijn naar het beeld van God. Als we kritisch kijken naar de zoektocht die mensen in de stad afleggen naar hun identiteit, of ze nu wel of niet gelovig zijn, dan zien we dat velen moeite hebben om te kiezen uit de overweldigende hoeveelheid van mogelijkheden die de stad biedt. Het levert keuzestress op en die vergroot de kans om zich verliezen in wat de bijbel afgoden noemt: status, macht, geld, carrière, seks, verslaving. Het evangelie van God is erop gericht deze idolen te ontmaskeren als vervreemdende machten. De Bijbel wijst een andere weg en kan, voor wie zich daar voor openstelt, een onuitputtelijke bron zijn voor de ontdekking van ons ware en diepste zelf.

Ambitie 2018-2022

Meer nog dan we misschien al deden, bewegen we ons als kerk op de markt van mindfulness, zingeving en zelfontplooiing. We bedenken creatieve alternatieven en aanvullingen voor het aanbod in de stad op het gebied van cursussen, retraites en persoonlijke gesprekken. In de drukke stad kunnen kerken een oase van rust zijn. We streven ernaar dat onze kerkgebouwen vaker open zijn voor mensen die de stilte zoeken en een kaarsje willen branden. Daarnaast kijken we hoe we het thema identiteit in de ons vertrouwde vormen - zoals preken en gespreksgroepen - aan de orde kunnen stellen. Werk is voor veel mensen in deze stad een van de belangrijkste identiteitsbepalende factoren. De kerk kan, als zij gids wil zijn in de zoektocht naar identiteit, dan ook niet om dit thema heen. Daarom ontwikkelt de kerk de komende jaren een trainings- en bezinningsaanbod onder het motto: geloven in werk. Hierin helpt zij mensen hun

(vrijwilligers)werk als roeping en missie te zien en zich te verhouden tot de vragen die het werk – of juist baanverlies en werkloosheid - oproept.

Trend 3: We gaan naar een netwerksamenleving

In onze stad zijn veel traditionele verbanden, zoals huwelijk en gezin, weggevallen en vervangen door nieuwe, vaak meer vloeibare verbanden. Sociologen typeren onze samenleving als een netwerksamenleving. Verschillende studies wijzen op de kracht van netwerken, maar eveneens op de zwakte ervan. Eenzaamheid wordt gezien als één van de grootste problemen van de stad. Het gevoel verloren te zijn en niet gezien te worden is een direct gevolg van een stad waarin verbondenheid tussen mensen primair loopt langs de weg van gezamenlijke interesses, voorkeuren en zelf vormgegeven netwerken.

Wat zegt het evangelie?

Familie en verbinding met de directe leefomgeving krijgen een grote plek in de Bijbelse verhalen met als boodschap: wees trouw aan wie je gegeven zijn (en die jij niet hebt uitgekozen). Vanouds heeft de kerk deze boodschap opgevat als een reden het gezin als hoogste ‘netwerk’ te zien tussen mensen. Toch relativeert Jezus de heiligheid van deze ‘natuurlijke’ verbanden, als hij de vraag stelt: ‘Wie zijn mijn broers en zussen?’ Het evangelie is kritisch op familie en leefomgeving als primaire verbinding tussen mensen. Niet voor niets worden in de kerk mensen die elkaar niet hebben uitgekozen, aangesproken als broers en zussen. Paulus pleitte zelfs, geheel tegen de toenmalige culturele norm in, voor ‘singleness’. Het evangelie lijkt, vanuit de genoemde trend, vooral te wijzen op het belang van trouw zijn aan en zorg dragen voor wie op je pad komen.

Ambitie 2018-2022

De kerk heeft vanuit het evangelie zowel verhalen als concrete handvatten om in te spelen op een netwerksamenleving. Daarin is de christelijke gemeenschap een belangrijke spiegel én oefenplek. Het is een plek waar je op anderen kunt vertrouwen en waar mensen naar elkaar omzien. Voor de Protestantse Kerk Amsterdam betekent dit kansen om een alternatief geluid van trouw en verbinding te laten horen en eenzaamheid te bestrijden. De komende jaren hebben kerk en diaconie het thema eenzaamheid hoog op de agenda staan. Met speciale campagnes in de kerstperiode en in de Week tegen de Eenzaamheid vergroten kerk en diaconie hun zichtbaarheid in de wijk en in de stad als gastvrije ontmoetingsplaatsen. Ze werken aan een cultuur waarin het heterohuwelijk en gezin niet de onuitgesproken norm vormen, maar waarin iedereen, ongeacht seksuele geaardheid, leefwijze en gezinssamenstelling, zich thuis voelt. Eenzaamheid treft alle leeftijden. Samen met creatieven bevorderen we als kerk onderzoek naar dit thema onder doelgroepen die we nog onvoldoende bereiken. De kerk speelt op allerlei vormen van eenzaamheid in met een gevarieerd aanbod van laagdrempelige ontmoetingsmomenten, cursussen en gespreksgroepen.

Trend 4: Diversiteit wordt steeds belangrijker

Net als veel grote wereldsteden heeft Amsterdam een aantrekkingskracht op mensen uit heel de wereld. De diversiteit in godsdiensten, spiritualiteit, cultuur en etniciteit en seksuele geaardheid spelen daarin een belangrijke rol. Diversiteit biedt de kans om je te onderscheiden van andere mensen en groepen en zo je plek te vinden te midden van alle andere stemmen. We zien ook dat deze diversiteit een andere kant heeft. Mensen sluiten zich op in hun eigen subcultuur en worden nauwelijks uitgedaagd zich te identificeren of te verbinden met wie buiten hun religieuze, culturele of etnische beleving staat. Vervreemding leidt dikwijls tot angst. Dat werkt het achterstellen en buitensluiten van mensen in de hand. Ook als kerk hebben we op dit punt nog heel wat te winnen.

Wat zegt het evangelie?

In de Bijbelse traditie ligt de belofte dat verschillen tussen mensen overbrugd kunnen worden door het evangelie van Christus. Daarmee heeft het evangelie een aansluiting bij de culturele diversiteit, die gevierd wordt als afspiegeling van Gods veelkleurigheid. Tegelijk is het evangelie kritisch: diversiteit betekent niet ‘beter of minder dan’, iedereen neemt een even waardevolle plek in als lid van Christus’ lichaam. Diversiteit vraagt van de kerk het vermogen om in de eigenaardigheid iemands bijzondere waardigheid te zien en een plek te geven. Tegelijk verkondigt de kerk van deze tijd ook een boodschap voor die cultuur van diversiteit: in Christus is geen man of vrouw, zwart of blank, arm of rijk, homo of hetero. In een kerk waar het evangelie geleefd wordt, leeft iedereen van dezelfde genade. Het evangelie is niet primair een kerk van diversiteit maar van eenheid. Geen verzameling van subculturen, maar één lichaam, met één hoofd. Het herontdekken van deze eenheid kan van dienstbaar belang zijn voor de stad.

Hoofdstuk 2: Wat zijn de trends?

Ambitie 2018-2022

De kerken en pioniersplekken stimuleren op allerlei niveaus het geloofsgesprek en de hartelijke samenwerking tussen leden onderling, tussen de verschillende kerkplekken van de Protestantse Kerk Amsterdam, maar ook met andere kerken en netwerken. De oecumene wordt gezocht en versterkt, op buurtniveau en op stedelijk niveau in samenwerking met de Raad van Kerken Amsterdam. We zoeken naar nieuwe vormen van interreligieuze ontmoeting die kunnen helpen de stad in haar veelkleurigheid te dienen en eventuele vervreemding en angst op te heffen. De werkgroep Verbinden&Versterken die de interreligieuze dialoog en actie stimuleert, wordt beter ingebed in het beleid van de AK. Kerken en pioniersplekken zoeken naar meer mogelijkheden om verbonden te zijn met migranten in onze stad door hen gastvrijheid te verlenen en samen te werken met hun kerken. Zij weten zich blijvend geroepen om brugfuncties te vervullen, tweedeling te overstijgen en een thuis te zijn voor groepen die elkaar wellicht niet natuurlijkerwijs ontmoeten. We spannen ons in om opnieuw een thuis te worden voor doelgroepen die zich niet of minder thuis zijn gaan voelen in onze gemeenten, zoals jongeren en gezinnen.

Trend 5: Mensen zoeken vrijheid in verbondenheid

Steden wereldwijd hebben de belofte van een vrij leven in zich. De zoektocht naar vrijheid is volop aanwezig in Amsterdam en gaat gelijk op met het zoeken naar verbinding. Gelijkgestemden vinden elkaar op festivals, bij debatten, retraites en demonstraties. Daarbij is een cruciale rol weggelegd voor nieuwe vormen van communicatie. Het is voor ons als kerk belangrijk om in lijn te komen met deze zoektocht en de noodzaak en de kansen ervan te begrijpen. Pas dan krijgen we scherper zicht op de keerzijde ervan. Waar vrijheid gezocht wordt, liggen immers onvrijheid en afhankelijkheid op de loer. Zelfontplooiing kan ontaarden in narcisme, anders-zijn kan leiden tot eenzaamheid, nieuwe vormen van ondernemen kunnen je tot slaaf van je werk maken en de festivalcultuur leidt bij flink wat jongeren tot angst om kansen te missen in de zoektocht naar ultieme vrijheid.

Wat zegt het evangelie?

De grote Bijbelse verhalen hebben als thema: bevrijding uit slavernij. De God van de Bijbel is een bevrijdende God. Echte vrijheid wordt gegeven door en gevonden in God. Het evangelie vraagt aan de kerk om een oefenplaats voor die vrijheid te zijn. De kerk weet zich geroepen bij het verlangen naar vrijheid aan te sluiten, maar ook valse of afgodische vormen van vrijheid te bevragen en te bestrijden vanuit het evangelie.

Ambitie 2018-2022

Voor de kerk in Amsterdam betekent dit dat zij, meer nog dan nu, appelleert aan het verlangen naar vrijheid. Welke vragen houden de Amsterdammers in hun zoektocht naar vrijheid bezig en hoe kan de kerk daar, vanuit het evangelie, op inspelen? Hoe verhouden wij ons tot nieuwe

Hoofdstuk 2: Wat zijn de trends?

vormen van communicatie? Lukt het de kerk om op een eigentijdse, aansprekende manier mee te zoeken naar vrijheid in verbondenheid en om iets van haar eeuwenlange ervaring daarmee voor het voetlicht te brengen? In bezinning en training rusten we professionals en vrijwilligers toe rond dit kernthema. Het thema vrijheid biedt vruchtbare aanknopingspunten voor gespreksgroepen en pastorale gesprekken rond vragen als: ‘Hoe zorg ik ervoor dat ik me niet zo laat leiden door de beoordeling van anderen?’ en ‘Waarom voel ik me niet vrij terwijl ik in een vrij land leef?’ De predikanten en pioniers worden uitgedaagd het thema steeds weer op een profetische, missionaire en herderlijke manier aan de orde te stellen. De stadspredikant maakt het thema op een eigenzinnige manier tot een belangrijk aandachtsveld.

Trend 6: Naar een groene kerk

Amsterdam wordt steeds drukker. De luchtkwaliteit laat op veel plekken te wensen over, de druk op de openbare ruimte neemt toe. Rommelige groene rafelranden waar geëxperimenteerd kan worden, verdwijnen. Tegelijkertijd zien we dat vooral jongere mensen minder geven om eigen spullen: ze delen huizen, auto’s, gereedschap etc. Er ontstaan - soms kleinschalige - initiatieven om de stad groener te maken, zoals het opstarten van stadstuinen, het verkopen van lokale producten en het werken met duurzame materialen.

Wat zegt het evangelie?

In de christelijke theologie heeft ‘goed rentmeesterschap’ altijd al een belangrijke rol gespeeld. In het scheppingsverhaal krijgt de mens het gezag over de aarde en het beheer van dieren en planten toebedeeld. Met name in de afgelo-

pen eeuw heeft dat beheer tot roofbouw en uitputting van de aarde geleid. Wat dit rentmeesterschap betekent in onze tijd, moeten we opnieuw doordenken omwille van hen die na ons komen. Nieuw rentmeesterschap en samenwerken aan een duurzame wereld blijken in toenemende mate een antwoord te bieden op de zoektocht naar identiteit en verbinding die eerder verwoord zijn. Het gevoel rentmeester te zijn wordt, zeker in sommige kringen, steeds breder gedeeld in maatschappij en stad. Er vormen zich nieuwe netwerken rondom voedselcoöperaties en natuurkringen. Langs vrijwel alle randen van de stad bevinden zich natuurspeelplaatsen, waar met name hoog opgeleide, blanke ouders zich naartoe begeven. Voor hen en hun generatiegenoten zijn duurzaamheid en gezond leven bijna als vanzelfsprekend met elkaar verbonden. Op deze manier neemt het duurzaamheidsthema soms de rol over die geloof in God van oudsher speelde in de maatschappij.

Ambitie 2018-2022

In de komende beleidsperiode neemt de Protestantse Kerk Amsterdam – wijkgemeenten en pioniersplekken – het initiatief om toe te groeien naar een groene manier van kerk-zijn. De Klimaat&Geloofgroep is daar een goed voorbeeld van. Dit gebeurt naar voorbeeld van bestaande kerkelijke klimaatgroepen en bijvoorbeeld de Groene Kerkencampagne van Kerk in Actie en Tear. Dat kan al door het gebruik van Fair Trade producten en door deelname aan groene initiatieven in de buurt. Op stedelijk niveau wordt gekeken naar de mogelijkheden tot verduurzaming en vergroening van de kerkgebouwen. De kerken proberen met name jongeren en jonge gezinnen bij het duurzaamheidsthema te betrekken, met als doel hen te laten meewerken aan deze beweging in de kerk op een manier die bij hun leven past.

Trend 7: Stad van woord en beeld

Preek van de Leek is ooit begonnen vanuit de visie dat journalisten, columnist en cabaretiers de dominees van deze tijd zijn. Amsterdam wordt steeds meer een media-stad. De stad telt maar liefst zo’n 10.000 mediabedrijven en van de tien grote(re) landelijke kranten hebben er zeven hier hun hoofdkwartier. Verschillende toonzettende tv-programma’s hebben hun thuisbasis in de hoofdstad en Netflix heeft hier het Europese hoofdkantoor. Onze stad is vanouds een plaats van levendige debatten. Hier worden in kunst en cultuur opinies gemaakt. Kijk naar succesvolle centra als Pakhuis De Zwijger en De Balie, de vele theaters en podia en de toonaangevende musea. Duidelijk is dat Amsterdam steeds sterker de toon zet en dat uitwisseling van ideeën een belangrijke motor is van onze stad.

Wat zegt het evangelie?

De apostel Paulus ging naar de steden om vanuit zijn missionaire gedrevenheid het gesprek aan te gaan met filosofen en handelaren op het marktplein. De christelijke theologie ontwikkelde zich de eeuwen door altijd in gesprek met de grote toonaangevende denkers van hun tijd. Voor de kerk in Amsterdam betekent dit dat we goed moeten luisteren naar de ideeën die in de media en in debatten worden gedeeld. Wat leren we ervan over wat mensen verlangen en belangrijk vinden? Welke thema’s raken aan Bijbelse grondthema’s en bieden mogelijkheden om ons in het gesprek te mengen? En – heel belangrijk – welke taal wordt gehanteerd, wie voeren het woord, welke media worden gebruikt en hoe vaardig zijn we daar zelf in? Kortom: als kerk moeten we nieuwsgierig en leergierig zijn en bovenal bereid zijn om de boodschap

van het evangelie te verwoorden in vormen en woorden van vandaag. Veel hangt daarbij af van het vinden van de juiste woordvoerders. Kortom, we moeten als kerken leren om weer gesprekspartners te worden die ertoe doen.

Ambitie 2018-2022

De predikanten en pioniers worden uitgedaagd om zich in hun eigen context en met het oog op de stad uit te spreken over thema’s die in de publieke ruimte spelen. In de werkgemeenschap van predikanten worden deze thema’s besproken en uitgediept en de predikanten moedigen elkaar aan er via allerlei kanalen stem aan te geven. In de leergemeenschap van de pioniers gebeurt hetzelfde. De afdeling communicatie ontwikkelt en ondersteunt de stedelijke en bovenwijkse communicatie en initiatieven van wijkkerken en pioniersplekken die daarbij aansluiten, zoals publieke debatten. Waar mogelijk werken we samen rond kunstprojecten en geven we daar mede inhoud aan. De scribe en de stadspredikant zoeken naar steeds weer nieuwe mogelijkheden om vanuit hun rol en visie actuele thema’s te belichten op social media en in de stedelijke media. Ze werken daarbij waar mogelijk samen met de ‘social influencers’ van de stad.

Wat is er afgelopen vijf jaar bereikt?

De Protestantse Kerk Amsterdam werkt vanuit Koers en vanuit het Beleidskader 2011-2017. De PKA weet zich gedragen door de belangeloze inzet van ontelbaar veel vrijwilligers in de wijkkerken en in de besturen. Zij moeten het in toenemende mate rooien in kleiner wordende teams. Een woord van bemoediging en dank aan hen is hier op zijn plaats. Wat hebben we met elkaar bereikt in de afgelopen vijf jaar en wat nemen we mee?

Opbrengsten Beleidskader 2011 – 2017

Het Beleidskader 2011-2017 bevatte vier vooronderstellingen: dat de kerk geroepen is de geloofstraditie door te geven, dienstbaar te zijn aan de stad, uitnodigend en wervend te zijn en haar pluriformiteit te koesteren. In het algemeen kunnen we stellen dat dit kader door de gehele organisatie heen als inspiratie en leidraad heeft gediend.

In het beleidskader zijn nauwelijks harde, toetsbare doelstellingen geformuleerd. Een aantal beleidsvoornemen worden hier toegelicht:

- In de afgelopen beleidsperiode is de Protestantse Kerk Amsterdam zich meer bewust geworden van wat de stad en de buurt van haar vragen. Dat geldt voor wijkgemeenten, maar vooral voor pioniers- en vernieuwingsplekken, zoals leefgemeenschappen. De ambitie om met spraakmakende activiteiten zichtbaar te zijn in de stad en stevige relaties te hebben met het stadsbestuur en de media is niet geheel waargemaakt. Met de nieuwe medewerker externe communicatie liggen er kansen voor de komende beleidsperiode.

Hoofdstuk 3: Wat is er afgelopen vijf jaar bereikt?

- Regionale samenwerking en teamvorming zijn op gang gekomen, maar dienen in de komende beleidsperiode te worden geconsolideerd. Dat geldt ook voor de groeiende presentie en vernieuwing, die het doel zijn van regionale samenwerking. In de afgelopen jaren is vooral sprake van een stapeling van activiteiten. Het beleidsvoornemen om ook met activiteiten te stoppen, verdient blijvende aandacht.
- Het bestuursmodel van een algemene kerkenraad met kerngroepen heeft een paar jaar goed gewerkt, maar het model is niet bestendig. Naast de nog actieve kerngroepen – communicatie, vernieuwing, jeugd en pastoraat – lijkt de toekomst meer te liggen in ad hoc werkgroepen van de algemene kerkenraad die actuele beleidsthema's uitwerken. Deze werkgroepen kunnen in een nieuwe bestuursstructuur ondergebracht worden. De kerngroep stedelijke kerkvernieuwing moet versterkt worden.
- De diaconie heeft hard aan haar zichtbaarheid gewerkt. In bijna alle regio's zijn diaconale opbouwwerkers actief om de lokale diaconieën te ondersteunen. In Amsterdam-Oost is een diaconaal centrum voor de regio gestart. Meer centra zullen volgen.

Voortgang regioplannen Koers

In het seizoen 2016-2017 is in het kader van Koers in de zes regio's (Noord, Oost, Zuid, West, Nieuw-West en Centrum) een aantal plannen geformuleerd. In deze plannen staan drie uitgangspunten:

- Geestelijke urgentie vanuit de context van buurt/stad.
- Bredere presentie door samenwerking in de regio en onderlinge solidariteit.
- Verduurzaming van gemeentewerk en financiële huishouding.

Wat is wel en niet bereikt?

In juni 2017 hebben de regio's hun plannen aan elkaar gepresenteerd. Bijzonder positief is dat in alle regio's de wijken met elkaar in gesprek zijn gegaan. Ze hebben elkaar beter leren kennen, op een aantal punten de voordelen van samenwerking ontdekt en ze beleven - in meer of mindere mate - plezier aan elkaar.

Er is tussen wijken en onder voorgangers een geloofsge-sprek ontstaan, waardoor de roeping gezamenlijke kerk te zijn in de regio is versterkt. Er is in sommige regio's een begin gemaakt met de vorming van professionele teams. Ook wordt in de meeste regio's gedacht aan een meer divers aanbod van vieringen, naast de viering op zondag-morgen.

Conclusie

Het is logisch dat de wijkkerken bij het nadenken over de toekomst vooral het bestaande als uitgangspunt hebben genomen. In termen van de vijf beleidslijnen (zie hoofdstuk 5, speerpunt 1): de plannen zijn vooral gericht op continuïteit (1) en groei en revitalisering (2) van de gemeenten. In de komende beleidsperiode is een vraag aan de regio's om, meer dan tot nu toe, de aandacht te vestigen op het maken plannen voor nieuwe vormen van presentie (3) en pionieren en kerkplanten (4). In het verlengde daarvan vraagt ook afbouw (5) meer aandacht. Dit proces wordt gestuurd door de vraag: hoe kunnen wij als kerken, vanuit onze theologische visie, zo goed en zichtbaar mogelijk present zijn in wijk en regio en wat is daarbij nodig aan mensen en middelen?

HOOFDSTUK 4

Speerpunten voor 2018-2022

Komende vijf jaar gaat de Protestantse Kerk Amsterdam inzetten op elf speerpunten. Dit hoofdstuk beschrijft deze speerpunten.

Hoofdstuk 4: Speerpunten voor 2018-2022

Speerpunt 1: Geestelijk leiderschap met lef

De kerk verandert. We gaan van instituut naar beweging. Bij deze beweging hoort het loslaten van bepaalde vormen van kerkenwerk, van gebouwen, van het oude en vertrouwde, maar wel met als uitgangspunt: behoud het goede. Om deze beweging te kunnen maken, is geestelijk leiderschap nodig van mensen die in alle onderdelen van de organisatie anderen kunnen meenemen en inspireren. Mensen die het lef hebben keuzes te maken, zoals ook al in de missie staat beschreven. Dat leiderschap wordt niet alleen van predikanten gevraagd, maar ook van ambtsdragers en vrijwilligers die leiderschap in zich hebben. Dat leiderschap bestaat uit het voorgaan van een gemeente op een weg van verandering. Het vraagt om het daadkrachtig nemen van besluiten op het gebied van beleid. Maar ook om mensen die voorgaan op de weg van geloof en gebed.

Beleidsvoornemens 2018-2022

- Het predikantenteam van de Protestantse Kerk Amsterdam weet zich als eerste verantwoordelijk voor het voeden van de geestelijke ontwikkeling van onze kerk. Predikanten delen hun expertise met anderen die opstaan om leiding te geven.
- Het predikantenteam van de Protestantse Kerk Amsterdam stimuleert het geloofsgesprek in eigen kring, maar ook in de regio's en wijkgemeenten. Zij voedt de beweging met inspirerende theologie en nieuwe ideeën over geloofwaardige antwoorden op de trends in de stad. Ze stimuleert ook een beweging van gebed en voorbede voor de stad.

Speerpunt 2: Beleid gericht op nieuwe generaties

Bij beleid dat zich op nieuwe generaties richt, gaat het per definitie om vormen van kerkvernieuwing. In 2016 stemde de algemene kerkenraad in met het programma GroeiRuimte en het bijbehorende ontwikkelplan van de kerngroep jeugd. Hiermee wordt op deelthema's al ervaring opgedaan. Zo zijn de ervaringen in het tienerwerk positief: her en der in de stad ontstaan groepjes op elkaar betrokken tieners die een stem krijgen in hun gemeente, zich gewaardeerd weten als volwaardige leden van de gemeenschap en zich daarnaar gaan gedragen.

Met het oog op de gedachte van GroeiRuimte kunnen wijkgemeenten zich op drie manieren laten ondersteunen:

- Predikanten en professionals worden gevoed met (trend)analyses en ondersteund door een sparring-partner/gemeenteadviseur die hen helpt zoeken naar antwoorden op trends. Indien nodig wordt aanvullend onderzoek geïnitieerd of uitgevoerd.
- Wijk- en regiokerkenraden worden ondersteund bij het vinden en praktisch vertalen van hun focus. In onderlinge afstemming binnen de regio wordt bepaald waar het aansluiten bij nieuwe generaties het kernthema wordt en waar het een deelthema blijft. Praktische vertaling en enthousiasmering van de gemeenschap vindt plaats met behulp van de GroeiRuimte gemeentescan.
- Vrijwilligers en professionals kunnen zich via vorming en toerusting laten trainen om beter aan te sluiten bij de vragen en behoeften van nieuwe generaties. In de uitvoering is vrijwilligersondersteuning mogelijk wanneer een gemeente een project tienerwerk start.

Hoofdstuk 4: Speerpunten voor 2018-2022

Beleidsvoornemens 2018-2022

- Per regio maakt ten minste één wijkgemeente of pioniersplek het aansluiten bij nieuwe generaties tot kernthema. Deze gemeente of plek gaat aan de slag met GroeiRuimte en is daardoor in 2022 aantoonbaar aanwezig en bekend als kind- tiener- en/of jongerenvriendelijke gemeenschap of plek. Zij ontvangt daartoe ondersteuning.
- In gemeenten met weinig of helemaal geen kinderen en jongeren wordt dit gethematiseerd en wordt verkend of en op welke wijze het aansluiten bij nieuwe generaties een rol kan spelen bij een toekomstige doorstart.
- Er vindt verregaande afstemming plaats met de diaconie. Aansluiten bij nieuwe generaties wordt het kernthema in het vormings- en toerustingsaanbod. Samen met de afdeling communicatie worden strategieën ontwikkeld en uitgevoerd die zich specifiek op deze doelgroepen richten.
- Het pakket aan ondersteuningsprojecten wordt uitgebreid: het project tienerwerk wordt gecontinueerd en geborgd. Het voorgenomen project gericht op 18-25 jarigen gaat van start. Samen met partners wordt verder vorm gegeven aan het inspelen op vragen die vanuit het onderwijs komen.

Speerpunt 3: Gezamenlijk ouderenbeleid in de regio's

Ouderen zijn een belangrijke dragende kracht van de Protestantse Kerk Amsterdam. Het ouderenbeleid is veelzijdig. Er zijn veel ouderen die vitaal en betrokken zijn en bijdragen aan de opbouw van de kerk van Amsterdam. Op dit punt heeft de kerk de maatschappij veel te bieden, het is een plek waar generaties samenkomen en samenwerken. De kerk kan hierin een voorbeeldfunctie vervullen en de discussie aanjagen ten aanzien van de maatschappelijke beeldvorming over ouderen en ouder worden. In de afgelopen jaren is binnen de Protestantse Kerk Amsterdam het programma Wijs met Grijs ontwikkeld. In diverse wijkkerken zijn in het kader van Wijs met Grijs door vrijwilligers programma's en activiteiten ontwikkeld om onderwerpen te bespreken die met het ouder worden te maken hebben. In het programma, dat inmiddels is afgesloten, worden drie lijnen genoemd die vragen om uitwerking in de regio:

- Ondersteuning in de vorm van training en toerusting en specifiek materiaal voor ouderengroepen en –vieren.
- Vormgeven aan de kerkelijke zorg voor en de betrokkenheid bij ouderenzorg, samen met de diaconie.
- Aandacht voor het kerkelijk eigene van het ouder worden (denk aan levensverhalen, rouwbegeleiding, spiritualiteit).

Beleidsvoornemens 2018-2022

- De regio's ontwikkelen een gezamenlijk generatiebeleid waarin recht gedaan wordt aan de kracht van alle generaties.
- Samen met de diaconale opbouwwerkers wordt bekeken hoe de kerken in de wijk en regio kunnen inspelen op thema's als eenzaamheid, omgaan met dementie, veranderingen in de zorg en de gevolgen voor ouderen.

- De moderamina van de algemene kerkenraad en de diaconie zoeken het gesprek met bestuurders van zorgkoepels en lokale politiek over misstanden in de ouderenzorg.
- De afdeling communicatie zoekt in maatschappelijke discussies over thema's als eenzaamheid, de maatschappelijke beeldvorming rond ouderdom en voltooid leven de media op om daarin de stem van de kerk te laten horen.

Speerpunt 4: Professionele teams in de regio

De formatie van predikanten, diaconaal opbouwwerkers en andere professionele werkers als pioniers vraagt om aandacht. Jaren geleden is gekozen voor een stadsbrede dekking door predikanten, dat wil zeggen: voor iedere wijk een (parttime) dominee. Hoewel sommige predikanten bewust kiezen voor een parttime aanstelling, is het voor anderen een verlegenheidsoplossing: groter is de aanstelling nu eenmaal niet. Ook van parttime predikanten wordt echter veel gevraagd: én hun bestaande gemeente dienen én meedraaien in het regionale en stedelijke circuit én vernieuwen – en dat allemaal ook nog met een slinkend kader van vrijwilligers. Veel predikanten draaien overuren. Daar komt bij dat zij met een parttime salaris vaak niet kunnen voorzien in het levensonderhoud.

Deze zaken vragen nadrukkelijk om een oplossing. Terwijl de meeste predikanten een vaste aanstelling hebben, worden pioniers aangesteld op tijdelijke basis. Een rekenmodel om het aantal fte te bepalen, lijkt niet voldoende. In een professioneel team zal een goede balans gevonden moeten worden tussen fulltimers en parttimers, mensen met een vaste en met een tijdelijke aanstelling, tussen investeren in mensen en in gebouwen.

Beleidsvoornemens 2018-2022

- Komende jaren worden in de regio's multidisciplinaire professionele teams gevormd waarbij samenwerking met diaconale partners vanzelfsprekend is.
- Op termijn wordt het idee losgelaten dat iedere wijkkerk een eigen predikant heeft. De predikant(en) in de regio zal/zullen verantwoordelijk worden voor het geheel.
- De Protestantse Kerk Amsterdam investeert in de regio's in professionele teamvorming van predikanten, pioniers, jeugdwerkers, diaconaal opbouwwerkers en andere professionals. Ook onbetaalde professionals kunnen deel uitmaken van een team. Ondersteuning op maat wordt per regio geboden. Voor deze ondersteuning is budget.
- Gemeenten die in de komende beleidsperiode vacant worden, worden begeleid naar een reële predikantsformatie waarin binnen de regio ruimte is voor een grotere aanstelling.
- Regio's worden getraind in ondernemerschap en teamvormend leiderschap. Ook expertisebevordering op het gebied van nieuwe vormen van geldwerving is geboden. Zij kunnen daarbij de hulp inroepen van een social starter die op dit gebied de kansen met de regio verkent.

Speerpunt 5: Samenwerking en solidariteit

Uitgangspunt van dit beleidskader is een heldere visie op wat de stad en de buurt nodig hebben. Vanuit die brede context zien we de noodzaak van intensivering van de samenwerking in de meest brede zin van het woord: als wijkkerken met elkaar, met pioniersplekken, maar ook met andere kerken, geloofsgemeenschappen en (maatschappelijke) organisaties. Hoewel regionale samenwerking het

Hoofdstuk 4: Speerpunten voor 2018-2022

uitgangspunt is, kan samenwerking tussen wijkkerken en/of pioniersplekken ook op inhoud worden gezocht. De zeven genoemde trends zijn niet bedoeld als extra agenda, maar als bron van inspiratie voor deze samenwerking.

Beleidsvoornemens 2018-2022

- Bij regionale samenwerking hoort solidariteit. Wijkkerken en pioniersplekken ondersteunen elkaar ten behoeve van een zo breed en gevarieerd mogelijke kerkelijke presentie in de regio.
- Andere kerkgenootschappen en geloofsgemeenschappen zijn met gelijksoortige processen bezig. De wijkkerken en regio's zoeken waar mogelijk ook samenwerking met hen om de kerkelijke presentie in buurt en regio te bevorderen
- Vanuit de behoefte om minder een 'witte kerk' te zijn, wordt met nadruk ook samenwerking gezocht met migrantenkerken.

Speerpunt 6: Verduurzamen van kerkvernieuwing

In september 2016 heeft de Algemene Kerkenraad de nota 'Verduurzamen van de Protestantse Kerk Amsterdam-kerkvernieuwing' aangenomen. Verduurzamen betekent in dit verband: het toekomstbestendig maken van de kerk. Dit betreft zowel pionieren als de kerkvernieuwing in de wijkgemeenten.

De vijf beleidslijnen van kerkvernieuwing zijn:

- 1) Zorgen voor continuïteit van het goede in bestaande gemeenten
- 2) Verwelkomen: groei en vernieuwing van bestaande gemeenten
- 3) Opzoeken: projecten gericht op nieuwe vormen van presentie

- 4) Uitzenden: pionieren, gericht op het ontwikkelen van nieuwe gemeenschappen
- 5) Kerksluiting: om de gezondheid en ontwikkeling van het geheel te bevorderen is ook aandacht nodig voor gemeenten die niet langer zelfstandig kunnen voortgaan

Van de regio's vragen we te experimenteren met nieuwe, aanvullende vormen van kerkelijke presentie in de buurt. Ook het aanbod van vieringen vraagt om visie en het lef te experimenteren: minder kerkdiensten op zondagmorgen, meer op andere dagen en tijdstippen. Dat vraagt om intensieve samenwerking van de wijkkerken met de pioniers in de regio. Experimenteren betekent buiten de lijntjes durven kleuren en dat brengt het risico van mislukken met zich mee. Gemeenten en pioniersplekken moeten dan de veerkracht hebben en de ruimte krijgen om bij te sturen of opnieuw te beginnen.

Kerkvernieuwing is meer dan pionieren. Bij kerkvernieuwing hoort ook zeker de vernieuwing die door de wijkkerken, apart en in regioverband, wordt geïnitieerd. Deze vorm van vernieuwing wordt van harte gestimuleerd.

Beleidsvoornemens 2018-2022

- De Protestantse Kerk Amsterdam blijft conform de nota over verduurzamen inzetten op (gemiddeld) twee nieuwe pioniersplekken per jaar.
- Wijkgemeenten en de gemeenten in de binnenstad maken werk van gevarieerde kerkelijke presentie in de stad. Voor betekenisvolle projecten stelt de PKA extra financiering beschikbaar.
- We zoeken naar andere, nieuwe vormen van (financiële) betrokkenheid.

- Voor christelijke leefgemeenschappen is begeleiding beschikbaar.
- Een gespecialiseerde pionierbegeleider draagt de pioniersplekken en trekkers van kerkvernieuwingsprojecten met coaching/training en voedt de PKA als het gaat om duurzame vernieuwing van de kerk.
- Bij vernieuwen hoort ook afstoten. Een scherpere evaluatie van wat werkt en niet werkt, helpt hierin keuzes te maken.

Speerpunt 7: Investeren in professionals en vrijwilligers

De zeven trends vragen om een theologische doordenking en een praktische uitwerking. Toerusting van professionals en vrijwilligers die het gesprek met de stad aangaan is komende periode belangrijk.

In het kader van de regionale samenwerking ontstaan professionele regioteams waarin meerdere disciplines vertegenwoordigd kunnen zijn. Door het veranderen van de organisatiestructuur en het (nog meer) inzetten op kerkvernieuwing, wijzigt het vrijwilligerswerk. Dit betekent dat de Protestantse Kerk Amsterdam de komende jaren verder moet investeren in de vorming en toerusting van professionals én vrijwilligers. Er kan behoefte zijn aan het beter toerusten van ambtsdragers en aan training op het gebied van (geestelijk) leiderschap, maar ook aan cursussen op het gebied van financiële administratie, ledenregistratie, communicatie, fondsenwerving, kerkrentmeesterschap, het jeugdbeleid en het geloofsgesprek.

Beleidsvoornemens 2018-2022

- De Protestantse Kerk Amsterdam investeert in de komende beleidsperiode in het ontwikkelen van een

training- en cursusaanbod ten behoeve van kerkelijke professionals en vrijwilligers. Veel expertise heeft de Protestantse Kerk Amsterdam zelf in huis, maar die kan beter gecommuniceerd en gedeeld worden. Soms moet expertise worden ingehuurd. Op dit terrein wordt samenwerking gezocht met bijvoorbeeld het PKA-Leerhuis Tenach en Evangelie (LATE), de Nieuwe Poort en De Nieuwe Liefde, maar ook met universiteiten en hogescholen.

- In het trainingsaanbod is nadrukkelijk aandacht voor nieuwe generaties en hun behoeften en verwachtingen.
- Ook wordt er ruimte gemaakt voor training op het gebied van randvoorwaardelijke thema's zoals sociale veiligheid in pastorale relaties.
- Het verzamelen en aanbieden van het cursus- en trainingsaanbod wordt belegd op het kerkelijk bureau.
- Voor alle medewerkers van de PKA komt er een strategisch personeelsbeleid.

Speerpunt 8: Bestemming kerkgebouwen

Onze kerkgebouwen zijn onze heilige huisjes! Die hebben we nodig, ook in de toekomst. Een gebouw dat eenmaal is afgestoten, ben je meestal voorgoed kwijt. Twintig kerkgebouwen zijn gezien de prognoses voor het ledenverloop en de ledenbijdragen een 'te grote jas' voor de Protestantse Kerk Amsterdam. Er gaat veel geld en energie zitten in behoud, onderhoud en verhuur van de gebouwen. Dat betekent dat er minder geld en (vrijwilligers)energie is voor de kerntaken, voor professionals en vernieuwing. Ook gaat het handhaven van zo veel kerken ten koste van de flexibiliteit om op andere manieren en plaatsen kerkelijk present te zijn in de regio. Willen we

Hoofdstuk 4: Speerpunten voor 2018-2022

dit voorkomen, dan is een andere kijk op het gebouw noodzakelijk. Als het eerder een last dan een lust is, zijn er dan andere bestemmingen voor het gebouw mogelijk die een combinatie met kerk-zijn mogelijk maken? Goede voorbeelden zijn de diaconale centra en de woongemeenschappen die op verschillende plekken in de stad in nauwe samenwerking met de wijkkerken ontstaan. Zo'n (gedeeltelijke) herbestemming hoeft niet het einde van de wijkgemeente te betekenen. Die kan eventueel zelfs zonder gebouw blijven voortbestaan, door gebruikmaking van een andere, goedkopere locatie. Kunnen de wijkkerken in dat opzicht iets leren van pioniersplekken zonder gebouw?

Beleidsvoornemen 2018-2022

- In het werkplan van 2018 worden criteria ontwikkeld voor het (gedeeltelijk) herbestemmen/afstoten van kerkgebouwen. Deze criteria worden door het college van kerkrentmeesters ontwikkeld en door de algemene kerkenraad vastgesteld.
- In alle stadsdelen wordt de mogelijkheid voor een diaconaal centrum onderzocht en waar mogelijk gerealiseerd.
- Herbestemming/sluiting is altijd het gevolg van een bredere visie op de kerkelijke presentie in de wijk/regio.

Speerpunt 9: Aangepaste bestuursstructuur

De algemene kerkenraad, het meerdere overlegorgaan van de Protestantse Kerk Amsterdam, wordt door veel van haar leden als te groot en daardoor te log ervaren. Er staan teveel verplichte nummers op de agenda om inhoudelijk de diepte in te gaan. Daarom wordt in de beleidsperiode bekeken, welke 'hamerstukken' de Algemene Kerkenraad kan mandateren aan het moderamen. Ook zal het pionieren, dat een steeds belangrijker onderdeel vormt van de Protestantse Kerk Amsterdam, vertegenwoordiging krijgen in de algemene kerkenraad. Daarnaast vraagt het besturen op wijkniveau om aandacht. In het kader van Koers is vanuit de wijkkerken regelmatig gepleit voor een lichtere vorm van besturen op wijk- en regioniveau. Dit omdat het steeds lastiger wordt om kaderleden te vinden.

Beleidsvoornemens 2018-2022

- De stedelijke bestuursstructuur wordt aangepast aan de kerk in beweging naar vernieuwing.
- De AK bepaalt welke 'hamerstukken' zij aan het moderamen mandateert, om meer tijd te hebben voor het inhoudelijke gesprek.
- Vaste en ad-hoc werkgroepen, die door de algemene kerkenraad worden ingesteld en begeleid, vervangen het kerngroepenmodel.
- De leden van het moderamen worden gekozen uit het algemene bestuur.
- De pioniers krijgen een vertegenwoordiger in de algemene kerkenraad.
- Er komt een training voor bestuurders.
- Voor de wijkkerken betekent het regionale samenwerkingsmodel dat zij streven naar een gezamenlijke regionale kerkenraad die de wijkkerkenraden vervangt en op wijkniveau voor bestuurlijke verlichting zorgt.

Speerpunt 10: PR en communicatie

Om onze rol in de stad te kunnen vervullen, is eigentijdse communicatie nodig. Niet eenzijdig van zender (kerken) naar ontvanger (de Amsterdammers), maar in wisselwerking. De afdeling communicatie heeft een meerjarenplan gemaakt met als doel: het evangelie en de daaraan verbonden activiteiten en plekken van de Protestantse Kerk Amsterdam voor het voetlicht brengen als verbindende, bemiddelende en waar nodig helende kracht in deze soms zo verdeelde stad. Het kerkelijk bureau van de Protestantse Kerk Amsterdam heeft een afdeling communicatie die invulling geeft aan bovengenoemde doelen. Inhoudelijk zijn de gekozen thema's uit het beleidskader richtinggevend.

Beleidsvoornemens 2018-2022

- Advies en ondersteuning van professionals en vrijwilligers in de wijken en regio's bij hun eigen communicatie. Wellicht kunnen in de regio's de krachten digitaal gebundeld worden, bijvoorbeeld via een gezamenlijke site, waardoor de kerk beter vindbaar wordt voor buitenstaanders.
- Via communicatiemiddelen als Kerk in Mokum, de website, social media, Op de Hoogte, de Paas- en Kerstcampagne de activiteiten en boodschap van de wijkkerken, pioniersplekken en de kerk in gezamenlijkheid beter zichtbaar maken.
- Deelnemen aan stedelijke debatten waarin de stem van de Protestantse Kerk Amsterdam van waarde is, maar ook zelf het debat aanjagen en stimuleren.
- Het aanbieden van plaatsen van stilte, bezinning en herdenking op belangrijke momenten, zoals op kerkelijke feestdagen, bij calamiteiten en rond herdenkingen.
- Het signaleren van ontwikkelingen in de stad om te

zorgen dat de kerk in al haar verschijningsvormen aan kan haken bij de thema's die Amsterdammers bezighouden.

Speerpunt 11: Kerkelijk bureau is dienstverlenend

Het kerkelijk bureau is dienstverlenend aan de wijkkerken en pioniers en aan het stedelijke werk. Het ondersteunt de missie van de Protestantse Kerk Amsterdam om met lef kerk te zijn in de stad Amsterdam. In een krimpende kerk vraagt het om het kritisch herbezien van de manier waarop het kerkelijk bureau georganiseerd is. Dit betekent dat het bureau op een andere manier ingericht wordt zodat er meer tijd komt voor de ondersteuning van de wijken en pioniersplekken.

Beleidsvoornemens 2018-2022

- Het kerkelijk bureau zal de komende jaren zijn dienstverlening aanpassen aan nieuwe ontwikkelingen en behoeften. Naast personele kosten wordt besparing gezocht in automatisering en digitalisering.
- Het kerkelijk bureau zoekt op het gebied van (financiële) administratie, automatisering en digitalisering centrale oplossingen die het werk in de wijken en pioniersplekken kunnen ondersteunen.

Hoofdstuk 5: Hoe gaan we om met mensen en middelen?

De financiële middelen zijn niet onbeperkt en de omvang ervan slinkt. Dit vraagt komende jaren om het maken van keuzes en het nemen van evenwichtige beslissingen. Het kader voor het financieel beheer van de Protestantse Kerk Amsterdam voor de periode 2018-2022 is als volgt ontwikkeld: er is een grondige analyse gemaakt van de ontwikkelingen van de Protestantse Kerk Amsterdam in kwantitatieve zin over 2010-2016. Op grond daarvan is een extrapolatie gedaan naar de toekomstige beleidskaderperiode 2018-2022. Voor de periode 2018-2020 is die extrapolatie getoetst aan de Meerjarenbegroting 2018-2020. Zo is een consistent en aan de werkelijkheid getoetst beeld ontstaan. Dit alles natuurlijk ook op grond van de in de vorige hoofdstukken gepresenteerde missie, ambities en plannen.

Inkomsten 2018-2022

Tussen 2018 en 2022 zullen op basis van de trend van de laatste acht jaar de aantallen betalende pastorale eenheden (BPE) geleidelijk afnemen van circa 2750 in 2018 tot circa 2350 in 2022. De afname is niet gelijk verdeeld over alle wijken en regio's. De verwachting is dat de gemiddelde jaarbijdrage per betalende pastorale eenheid in de periode 2018-2022 eerst zal stijgen en geleidelijk zal afvlakken. Dit heeft tot gevolg dat de inkomsten uit levend geld in de periode 2018-2022 geleidelijk zullen afnemen.

Gevolgen voor de wijkgemeenten

Sluitende begroting

Het doel blijft om voor alle wijkgemeenten van de Protestantse Kerk Amsterdam samen een sluitende begroting te bereiken, bij voorkeur in regioverband. Daartoe is in 2016 afgesproken dat alle wijkgemeenten, ook degenen die al een sluitende begroting hebben (solidariteit), een resultaatverbeteringsdoelstelling krijgen van drie procent per jaar gedurende drie jaar, dus cumulatief afgerond tien procent. Daarmee hebben de meeste wijkgemeenten c.q. regio's een goede start gemaakt. Uitgangspunt blijft dat we als Protestantse Kerk Amsterdam per jaar een sluitende begroting hebben.

Wijkgemeenten onder de ondergrens?

Het aantal wijkpredikanten is volgens de bestaande matrix voor een belangrijk deel afhankelijk van het aantal (betalende) leden en zal dus navenant moeten afnemen met het dalend aantal BPE. Mede in dit licht is een actualisatie van de formule om de matrixformatie te berekenen dringend gewenst. Meerdere wijkgemeenten dreigen door de geschetste ontwikkelingen onder de ondergrens van een predikantsformatie van 0,5 fte te vallen. Voor een beperkt aantal wijkgemeenten zal de combinatie van een te gering (bijdragend) ledental, een te kleine matrixbezetting en te zware tekorten op het kerkgebouw in de beleidskaderperiode zo problematisch worden dat er een oplossing móet komen. Hoe pijnlijk ook, die wijken moeten gaan fuseren met andere wijkgemeenten in hun regio. Hoe eerder dat proces wordt gestart en hoe beter het wordt begeleid, hoe beter de nieuwe kansen worden onderkend en de wijkgemeente zelf het besluit kan nemen. Concentratie met minder wijkgemeenten maakt minder kleine deeltijdaanstellingen van predikanten mogelijk.

Hoofdstuk 5: Hoe gaan we om met mensen en middelen?

Het samengaan van wijkgemeenten gaat hand in hand met het nadenken over kerkelijke presentie en kerkgebouwen. De vorm van kerkelijke presentie is leidend bij het nadenken over de gebouwen. Verkoop van kerkgebouwen heeft niet de voorkeur. We zoeken liever naar een alternatieve aanwendbaarheid (diaconaal centrum, leefgemeenschappen, exploitatie) van kerkgebouwen.

Gevolgen voor het personeelsbeleid

Personeelsbezetting

De Protestantse Kerk Amsterdam heeft circa 100 medewerkers in dienst (ruim 50 fte) en draagt daar de werkgeversverantwoordelijkheden voor. Een zorgvuldig personeelsbeleid is een belangrijke bestuursverantwoordelijkheid. Het beleid over de beroepskrachten zal meer gericht moeten worden op het realiseren van een effectiever en efficiënter inzet door intensieve samenwerking in professionele teams, zowel in de eigen gemeente als in de regio. Ook voor het kerkelijk bureau wordt een taakstellende opdracht geformuleerd, met als uitgangspunt dienstbaarheid aan de wijkgemeenten en pioniersplekken.

Kerkvernieuwing en pioniersprojecten

Het ingeslagen beleid voor pioniersprojecten wordt voortgezet. Het streven is om ieder jaar twee nieuwe pioniersprojecten te realiseren. Dit wordt gefinancierd uit het restant van het Durffonds en de reserve kerkvernieuwing, aangevuld door financiering van PKN en fondsen. De discussie over de inzet van het vermogen kan leiden tot extra financieringsmogelijkheden voor kerkvernieuwing in wijkgemeenten en de hele breedte van de kerk. Het kerkelijk bureau ondersteunt de wijkgemeenten bij hun aanvragen voor kerkvernieuwingsprojecten.

Vermogen in discussie

Anno 2018 vormen de opbrengsten uit het vermogen verreweg de grootste inkomstenbron van de Protestantse Kerk Amsterdam. Die zijn moeilijk van jaar tot jaar exact te voorspellen vanwege de schommelingen op de beurs. In het systeem zitten echter voldoende buffers (reserves en voorzieningen) om die schommelingen te kunnen opvangen. Dit is de status quo. Er zijn voor de komende jaren echter verschillende visies op een andere lange termijn inzet van ons vermogen, waarbij o.a. gekeken wordt naar de mogelijkheid om een deel van het vermogen in te zetten voor kerkvernieuwing. Dit zal gepaard gaan met scherpere financiële keuzes in de hele breedte van de kerk. Uitgangspunt is: nieuwe mogelijkheden vinden voor onze kerkelijke presentie in de stad. Deze discussie wordt gevoerd in nauwe samenwerking met de Protestantse Diaconie Amsterdam.

Hoofdstuk 6: Tijdspad en toetsing

HOOFDSTUK 6

Tijdspad en toetsing

Dit beleidskader geldt voor een periode van vijf jaar. Dat is een relatief lange periode vol ontwikkelingen binnen en buiten de kerk die je niet helemaal kunt overzien. Daarom is de analyse van de financiële trendmatige ontwikkelingen van de laatste jaren een belangrijke input. Het beleidskader wordt opgesteld met de inzichten die we nu hebben, de zaken die nu om een oplossing vragen en de zaken waarvan we nu al weten dat ze in de komende vijf jaar een – soms ingrijpende - verandering vereisen. Besturen is vooruitzien!

Uitwerking in jaarplannen

De verdere uitwerking gebeurt in de al bestaande cycli van o.a. de beleidsplannen van de wijken en de jaarlijks op te stellen meerjarenbegrotingen voor de hele Protestantse Kerk Amsterdam. Daarnaast zal aan het begin van ieder kerkelijk jaar in de beleidsperiode een jaarplan worden opgesteld. Door de algemene kerkenraad geïnitieerde werkgroepen pakken deelthema's uit het jaarplan op en werken die uit. Aan het eind van elk jaar volgen evaluatie, besturing en vervolg. Op deze manier kunnen er bijstellingen plaatsvinden aan de hand van de meest recente ontwikkelingen. Veranderingsprocessen hebben in de kerk een lange doorlooptijd. Daarom is het belangrijk tijdig op komende veranderingen te anticiperen en de veranderingsprocessen goed te begeleiden.

HOOFDSTUK 7

Een visioen

Hoofdstuk 7: Een visioen

Het is 2022. Over de stad ligt een fijnmazig netwerk van protestantse kerkelijke plekken en diaconale centra; een netwerk van christelijke zingeving en spiritualiteit dat de stad voedt en vice versa. De krimp is gestopt, sterker nog, er is weer groei op alle terreinen: in de breedte van het aanbod, in de kerkelijke presentie in de stad en in het aantal bezoekers al deze plekken en activiteiten.

René de Reuver, scribe van de Protestantse Kerk Nederland, ziet voor de toekomst van de Protestantse Kerk Nederland vier verschillende kerkvormen voor zich. Doorvertaald naar de Amsterdamse situatie, zien we in onze stad in 2022 een aantal kathedralen zoals de Westerkerk, als herkenbare symbolen en als teken dat de God van alle tijden bij Amsterdam hoort. Daarnaast zijn er signatuurkerken: godshuizen met een uitgesproken theologie en doelgroep, zoals de Keizersgrachtkerk, de Noorderkerk en de Thomaskerk. De regio's Oost, West, Noord en Zuid hebben elk een grote regiokerk. Dit zijn full-service kerken met een herkenbaar aanbod, zoals een zondagse viering met kindernevendienst en koffiedrinken na. De regiokerk is elke dag open en is een ontmoetingscentrum voor buurt en regio.

In sommige kerken worden meerdere diensten per zondag geboden die recht doen aan verschillende vormen van vieren (klassiek/ cantatedienst/kliederkerk/zangdienst/vesper). Ook andere kerkgenootschappen zijn welkom op deze locaties hun diensten te houden.

Ten slotte zijn er door de hele stad kleinere kerkelijke plekken, op maat gesneden voor verschillende doelgroepen: kapelletjes, christelijke leefgemeenschappen, huiskamermeentes, pioniersplekken. Deze plekken kunnen zich snel aanpassen aan wat zich in de stad en in de doelgroepen afspeelt. Ook op deze plekken wordt waar mogelijk samen-

gewerkt met andere partijen. Naast deze vier vormen zijn in 2022 ook twee nieuwe kerken ontstaan in nieuwe woongebieden: in de Houthavens en op de Oostelijke Eilanden. Het zijn eigentijdse kerkelijke centra gericht op jonge stadse gezinnen. Niet langer vertrekt deze protestantse 'middengeneratie' naar andere kerkgenootschappen, maar ook zij vindt haar plek binnen de PKA. Dit leidt tot een gezonde opbouw van ons ledenbestand (en kader).

De ondersteuning van kerk en diaconie zijn samengegaan. Alle administratieve en financiële diensten zijn gedigitaliseerd of worden waar mogelijk uitbesteed. De uitvoerende taken zijn gericht op het 'voeden' van het netwerk van de PKA, in de meest praktische zin, maar ook ondersteunend, bijvoorbeeld op het gebied van gemeentevorming, het toerusten van kader e.d. Strategisch personeelsbeleid helpt de professionals zicht te ontwikkelen en sturing te geven aan hun loopbaan. Een deel van hen werkt in een PKA-pool. Zij kunnen inspringen waar het nodig is.

Al deze taken doen we in netwerkverband (co-creatie) met gelegenheidscoalities binnen de PKN, binnen de christelijke wereld maar ook met welzijnsorganisaties, hulpverlenende instanties, (theologische) universiteiten en andere city-builders. In deze coalities staat onze signatuur en opdracht altijd voorop en moet de link met onze Bijbelse opdracht en ons beleidskader helder en herkenbaar zijn.

Zoek eerst het koninkrijk van God en zijn gerechtigheid *Matteüs 6:33*

Colofon

Dit Beleidskader is samengesteld met medewerking van:

Werkgroep Beleidskader

Voortrekkers: Julia van Rijn en Bas van der Graaf

Teamleden: Jurjen de Bruijne, Daan Schut,
Muriëlle Fraanje, Henrike Klok

Advies: Gerrit van den Berg, Paul van Oosten

Denktank Beleidskader

Voortrekkers: Julia van Rijn en Klaas Dirk Bruintjes

Teamleden: Bas van der Graaf, Arie Langstraat,
Paula de Jong, Tim Vreugdenhil, Paul van Oosten,
Mirjam Nieboer

Schrijfredactie

Julia van Rijn, Bas van der Graaf,
Jenneke Welmers, Mirjam Nieboer

Vertaalslag wijkversie

Tekstbureau Gort, Annemies Gort

Fotografie

Bettina Traas, Marith de Vries, Oranjekerk,
Regenbooggemeente, Noorderkerk,
Zinnig Noord, iStockphoto

protestantse kerk
amsterdam

protestantse kerk
amsterdam

www.protestantsamsterdam.nl